

تحلیل جرائم ادبی

در آثار نظم و نثر فارسی

نویسنده:

سهراب مقصودی

سرشناسه : مقصودی، سهراب، ۱۳۳۸ -
 عنوان و نام پدیدآور : تحلیل جرائم ادبی در آثار نظم و نثر فارسی / سهراب مقصودی
 مشخصات نشر : تهران : عطران، ۱۴۰۱.
 مشخصات ظاهری : ۱۹۴ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۵۰-۸۶-۴ ریال ۹۵۰۰۰۰۰
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه ص. [۱۹۲] - ۱۹۴.
 موضوع : سرقت ادبی
 Plagiarism
 جعل نسخه‌های خطی
 Forgery of manuscripts
 جعل
 Forgery
 جعل امضا
 Signatures (Writing) -- *Forgeries
 رده بندی کنگره : PN۱۴۷
 رده بندی دیویی : ۲۵۸۰۸
 شماره کتابشناسی ملی : ۸۷۸۳۳۸۴

نام کتاب : تحلیل جرائم ادبی در آثار نظم و نثر فارسی
 نویسنده : سهراب مقصودی
 نوبت چاپ : اول
 تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
 قیمت روی جلد : ۹۵۰,۰۰۰ ریال
 سال چاپ : ۱۴۰۰
 شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۵۰-۸۶-۴
 لیتوگرافی : پرهام نور
 چاپ : عطران
 ناشر : عطران

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر مطابق قانون مؤلفان و مصنفان مصوب ۱۳۴۸ متعلق به نشر عطران می‌باشد و هرگونه کپی‌برداری و استفاده از مطالب بدون اجازه کتبی پیگرد قانونی دارد.

پیشگفتار ناشر

با هدف تأمین نیازهای آموزشی قشر متخصص، گروه عطران با بیش از یک دهه سابقه برگزاری نشست‌های علمی و دوره‌های تخصصی بین‌المللی، اقدام به دریافت مجوز انتشارات از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و بسط آثار علمی و ادبی نویسندگان و اهالی قلم نمود و در ادامه راه، متد تأمین مالی نویسندگان خوش قلم و با استعداد را در دستور کار قرار داده است. بدین صورت که قسمتی از هزینه چاپ کتاب‌های ارسالی پس از داوری، توسط گروه عطران تأمین می‌گردد. پذیرای نظرات و پیشنهادات متخصصین و صاحب نظران در راستای بهبود و ارتقا سطح علمی و کیفی آثار منتشر شده انتشارات عطران هستیم. شایان ذکر هست که قسمتی از درآمد حاصل از فروش این اثر صرف آموزش فرهنگ محیط زیست خواهد گردید.

دفتر مرکزی نشر عطران: ۰۲۱-۶۶۱۹۱۰۰۰

تلگرام پشتیبانی آنلاین: ۰۹۱۰۸۱۷۲۸۹۶

www.atranguroup.ir	گروه عطران
www.mdatran.com	شرکت مهندسی ماه دانش عطران (دوره‌های تخصصی و ارائه‌دهنده خدمات مشاوره آموزشی)
www.atranbook.ir	انتشارات عطران
www.zistbanab.ir	ماهنامه اختصاصی زیست‌بان آب
www.envco.ir	همایش و نمایشگاه ملی محیط زیست و بحران‌های پیش رو

دکتر عباس علاف‌صالحی

انتشارات عطران

اسفند ۱۴۰۰

تحلیل جرائم ادبی در آثار نظم و نثر فارسی

به نام خداوند جان و خرد	کز این برتر اندیشه بر نگذرد
خداوند نام و خداوند جای	خداوند روزی ده رهنمای

این اثر ناچیز در کمال فروتنی تقدیم می گردد به ساحت مقدس حضرت فاطمه زهرا(س)، به امید نگاهی و تقدیم به پارسا زنان و رادمردان عرصه کارزار ادبیات پارسی، که با علاقمندی و عشق وافر به آثار نظم و نثر به جای مانده از نیاکان ما در سرزمین ایران جاودان، تمامی سعی و همت خود را در جهت صیانت از این گنجینه های با ارزش و نفیس به کار می بندند. امید آنکه این اثر، کورسوی نوری در شب ظلمانی سوء استفاده از خزانن فرهنگی و منشاء اثری در محافظت و پاسداری از دسترنج خالقان آثار ارزشمند ادبی میهن عزیزمان ایران باشد.

بنسده کمترین
سهراب مقصودی

فهرست مطالب

۱	پیش گفتار.....
۲	دیباجه.....
۴	مقدمه.....
۴	تعاریف توصیفی.....
۴	معنی اصطلاحی جعل و تزویر.....
۵	معنای لغوی جعل.....
۵	معنی لغوی جعل و ارتباط آن با معنی اصطلاحی.....
۵	صور مادی جعل.....
۶	جعل در اصطلاح حقوقی.....
۶	جعل در اصطلاح هنری.....
۶	جعل در اصطلاح نسخه شناسی.....
۷	تعریف لغوی و اصطلاحی تزویر.....
۷	تزویر در اصطلاح حقوقی.....
۷	تاریخچه جعل.....
۱۲	کلیات.....
۱۳	فصل اول.....
۱۳	مباحث اصطلاحی مربوط به سوء استفاده، خطاها و انواع جرائم ادبی.....
۱۳	سرقت های شعری.....
۱۴	سرقت اسناد و مآخذ تحقیقات فضلا و دانشمندان.....
۱۴	سرقت ترجمه.....
۱۵	نو کرده جامه الفاظ.....
۱۵	انواع سرقت های ادبی.....
۱۵	نسخ، انتحال.....
۱۶	مسخ، اغاره.....
۱۷	تغییر وضع و تبدیل اصطلاح.....
۱۷	سلخ، الامام.....
۱۸	نقل.....
۱۹	نو کردن جامه انشاء و تغییر نام کتاب.....
۱۹	شیادی با دغل کاری یا دزدی بی برگه و بی نام و نشان.....
۲۰	عقد.....
۲۰	حل.....
۲۰	ترجمه.....
۲۱	صنعت ترجمه.....
۲۳	خیانت و سرقت در ترجمه.....

۲۴	اقتباس
۲۵	اقتباس و ارسال مثل
۲۵	فرق مابین تلمیح و اقتباس
۲۷	توارد
۲۸	عقیده صاحب المعجم در سرقات شعری
۳۰	فصل دوم
۳۰	دستبردهای ادبی
۳۰	ریشه‌شناسی و تعریف دستبرد علمی
۳۰	ارتباط سرقت ادبی یا دستبرد فکری با مقوله جعل
۳۱	بررسی تحریف از دیدگاه جعل
۳۱	بررسی تحریف از دیدگاه سرقت ادبی
۳۱	انواع سرقت های ادبی
۳۲	بازخوانی نظریه میشل فوکو درباره مرگ و کارکرد مؤلف و نسبت آن با سرقت ادبی
۳۳	سرقت ادبی و چند رهیافت
۳۶	برخی پیامدهای حقوقی و فرهنگی سرقت ادبی
۳۸	مبحث سرقت علمی
۳۹	در باب انتحال
۴۱	نمونه هایی از سرقت شعری
۴۲	دستبردهای هنری، موسیقایی، صنعتی و کتابی
۴۳	توارد، سرقت ادبی و یا بینامتنیت
۴۷	انواع روش های منتقدان مبحث سرقت های ادبی
۴۸	انواع سرقات از دیدگاه جرجانی
۵۰	پیشینه دستبردهای ادبی
۵۱	انواع دستبرد علمی
۵۲	انواع دستبرد علمی بدون استناد به اثر اصلی
۵۲	انواع دستبرد علمی از دیدگاه محافل دانشگاهی
۵۳	عصر دیجیتال، زمینه‌ساز رشد پدیده دستبرد علمی
۵۴	اقدامات پیشگیرانه
۵۵	مجازات های قانونی
۵۷	فصل سوم
۵۷	جعل و تزویر در نسخه های خطی
۵۸	تعاریف توصیفی نسخه های خطی
۵۹	نسخه خطی، گونه ها و انواع آن
۶۷	جعل در نسخه های خطی
۶۸	انواع جعل در نسخه ها
۶۸	ساخت کامل نسخه کتاب سازی
۶۸	ساختن نسخه با متن ساختگی
۶۸	ساختن نسخه با متون شناخته شده

۶۹	جعل محتوای متون علمی
۷۰	نوشته خود یا شخصی دیگر را به نام مؤلفی مشهور جا زدن
۷۲	روش های جعل در نسخه ها
۷۲	شیوه های ساخت کامل نسخه
۷۳	روشهای جعل در محتوای علمی نسخه
۷۴	شیوه های جعل در عناصر مادی نسخه
۷۵	راههای شناسایی جعل در نسخ
۷۵	بررسی های سبکی
۷۶	بررسی های تاریخی
۷۶	واژگان اصطلاحی در مبحث نسخه ها
۷۸	تعیین اصالت در نسخه های خطی
۷۹	مروری بر ویژگی های نسخه های خطی
۸۰	شیوه های پیشینیان در مقابله و تصحیح نسخه
۸۰	شیوه های قدیمی تصحیح نسخه
۸۱	انجام متن
۸۱	انجامه کاتب
۸۱	ظاهر نسخه
۸۲	فهرست نسخه
۸۳	حواشی
۸۳	کاغذ و سیر تحول آن
۸۴	شناسایی خط
۸۴	سیر تحول صنعت تجلید و مقایسه آن در اعصار
۸۵	اندازه و قطع نسخه و کاغذ
۸۵	جوهر و مرکب
۸۵	مهر و امضاء
۸۶	جعل در امضاء
۸۶	امضاء و تعریف آن
۸۷	ویژگی های امضاهای مجعول
۸۸	تقلید فوری یا تقلید آزاد امضاء
۸۸	تقلید شکل امضاء
۸۸	کیفیت خطوط امضاء
۸۹	شیوه ها و روش های درج امضاء
۸۹	امضاها و خصوصیات رفتاری افراد
۸۹	امضاها هویت اشخاص
۹۰	مهر و تاریخچه استفاده از مهر
۹۰	نقش مهرها در اسناد
۹۰	انواع مهرها
۹۱	سابقه تاریخی پیدایش مهر و امضاء در ایران

۹۲		سابقه تاریخی مهر و امضاء در اروپا
۹۳		سابقه مهر در صدر اسلام
۹۴		امضاء دروغین
۹۴		امضاء دروغین و استبدال شخص
۹۵		آب نشان، واترمارک
۹۵		علل و عوامل تزویر
۹۶		انواع تزویر
۹۷		فصل چهارم
۹۷		مصادق هایی از جعل و تحریف در آثار ادبی
۹۷		شاهنامه فردوسی
۹۷		بیت ها و داستانهای الحاقی بر شاهنامه
۱۰۳		مکتوبات خواجه عبدالله انصاری
۱۰۴		آثار فارسی منسوب به شیخ بهایی
۱۰۷		طوطی نامه
۱۰۷		نان و پنیر
۱۰۸		نان و خرما
۱۱۰		رساله لوايح شيخ احمد غزالي
۱۱۲		موش و گربه منسوب به عبید زاکانی
۱۱۵		دیوان امامی هروی
۱۱۷		مضمون ها در دیوان امامی هروی
۱۱۸		ترکیب ابیات
۱۱۹		جابه جایی و حذف ابیات
۱۲۰		جابه جایی مضاربع
۱۲۱		تغییر و تبدیل مضاربع
۱۲۲		افتادگی مصراع ها
۱۲۳		اشکال در قافیه
۱۲۴		تحریفات و تسحیفات
۱۲۶		سرقت ادبی عبدالواسع جبلی از دیوان سنایی
۱۳۰		تصرف کامل اشعار سنایی
۱۳۱		حذف تخلص سنایی و تصرف قطعه به سود خود
۱۳۳		تحقیق پیرامون هویت سراینده اصلی شهریارنامه، فرخی یا مختاری
۱۳۴		معرفی نسخ چهارگانه اثر
۱۳۶		پیشینه شناخت شهریارنامه
۱۴۷		بررسی ابتذال و سرقت های ادبی در دیوان معزی
۱۵۲		محدوده سرقات ادبی و مرزبندی بین سرقت و توارد
۱۵۶		سرقت ادبی معزی از عنصری
۱۵۷		سرقت ادبی معزی از فرخی
۱۵۸		سرقت ادبی معزی از قطران تبریزی

۱۵۹	سرقت ادبی انوری از معزی
۱۶۰	سرقت ادبی وطواط از معزی
۱۶۱	سرقت ادبی ادیب صابر از معزی
۱۶۴	سرقت ادبی حسن غزنوی از معزی
۱۶۵	الحاق به غزلیات حافظ
۱۶۷	اختلاف در ترتیب ابیات و نوع کلمات
۱۶۸	مطابقت نداشتن تعداد ابیات در نسخ مختلف
۱۶۸	مغلوط بودن بیت ها و یا مصراع ها
۱۶۸	اشاراتی به افراد در قالب تلمیح
۱۶۹	مذهب بهار و یک انتحال
۱۷۱	شعرها در فضای مجازی
۱۷۳	انتساب سروده ای ناروا به مولانا
۱۷۴	فصل پنجم
۱۷۴	علل و انگیزه های اضافه و الحاق و یا تحریف ها در آثار ادبی
۱۷۹	فصل ششم
۱۷۹	راهها و شیوه های تشخیص جعل و تزویر در آثار ادبی
۱۷۹	بهره گیری از دانش فیزیک و شیمی در تشخیص اصالت اسناد
۱۷۹	جعل کتب خطی، مرقعات و نوشته های مؤلفان و منصفان
۱۸۰	تعیین عمر اجزاء تشکیل دهنده سند
۱۸۲	تعیین اصالت اسناد و مدارک و نسخه های خطی و کشف جعل با استفاده از روش های علمی و آزمایشگاهی
۱۸۳	اقسام بررسی های علمی - آزمایشگاهی
۱۸۳	روش های مشاهده
۱۸۵	بررسی مواد و مصالح
۱۸۸	روش های اندازه گیری
۱۸۸	روش های مقایسه ای
۱۸۹	انواع جعل در نسخه ها و میزان فراوانی هر کدام
۱۹۱	اشتباهات از نظر نویسنده
۱۹۳	فهرست منابع و مآخذ

پیش گفتار

آثار ادبی به جا مانده از نیاکان ما که در قالب نظم و نثر تدوین شده اند، گنجینه ارزشمند ادب پارسی محسوب می شوند. اسطوره های شعر و ادب فارسی، در طول تاریخ، با تحمل مشقت های فراوان، موفق به خلق اثری شده اند که در قالب نسخه های خطی و کتابهای تالیف شده چاپی برای ما به یادگار مانده است. در این بین، افرادی طمع کار، از دسترنج برخی از شعرا و نویسندگان با سوء استفاده، انواع دزدی ها، عاریت ها و اقتباس های دزدانه و کاربرد جعل و سایر جرائم ادبی؛ ضمن اضرار به مولف، منافع غیرمشروع مادی و یا معنوی برای خود کسب می نمایند. این اعمال متقلبانه، ضمن به بیراهه کشاندن برداشت فکری برخی مخاطبان، باعث می شود تاریخ ادب و خوانندگان، همواره نسبت به صاحب اثر، دیدی منفی و نقدگرایانه داشته باشند.

برکسی پوشیده نیست که ترقی و تعالی یک جامعه، آنگاه مقدور می گردد که آن جامعه از پیشینه تاریخ تمدنش آگاه باشد، آنچه را از گذشته برجای مانده است، با بینشی علمی و انتقادی و به دور از هرگونه حب و بغض بررسی کند، نقاط ضعف و ناتوانیهای گذشتگان را دریابد و نقاط قوت و تواناییهای آنان را بجوید، راه های جبران ضعف ها و حرکت به سوی قدرتمند شدن را بسنجد و از نقاط قوت و توانایی ها، پلی بسازد تا از روی آن، به طرف آینده استوارتر و روشن تر گام بردارد.

این آرمان میسر نمی شود مگر با شناخت روش های درست و نادرست پیشینیان. شناختی انتقادی از این روش ها به همان صورت که گذشتگان آنها را وضع کرده و با آن زیسته اند؛ نه به گونه ای که گذشت روزگاران، بر آنها غبار تحریف و دگرگونی افشاندند است، امروزه بسیاری از وقایع گذشتگان از بین رفته، ولی آنچه باقی مانده، هم از دگرگونی و تغییر مصون نبوده است. آشنایی به تاریخ گذشتگان و استفاده از تجارب آنها و احتراز از آنچه آنان را گرفتار می کرد، در صورتی مفید است که همچنان که بوده، بازشناسی شود. بسیاری از وقایع گذشته به صورت مکتوب باقی مانده و به نسلهای بعد رسیده است.^۱ حفظ و حراست از این آثار، یکی از راه هایی است که علم و شناخت ما را نسبت به میراث مکتوب و اصیل مفاخر ادبی کشورمان تضمین و تامین می کند. هر چه این شناخت، به صواب نزدیک تر باشد، مسلم است که سودمند تر خواهد بود.

^۱ - فدایی، غلامرضا، «آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب» ۱۳۹۳ ج ۵، ص ۱۸۵

در طول تاریخ، همواره مصححانی دقیق النظر با پاکدامنی و احساس مسئولیت کاری، در جهت تصحیح و تنقیح آثار ادبی و نسخه ها پا به عرصه وجود در صحنه فرهنگ جامعه گذاشته اند. این کاتبان و ماتنان^۲ با حفظ امانت داری و بدون اعمال سلیقه شخصی، همواره در پی آن بوده اند که با توجه به ویژگی های مختلف نوشتاری، سبک شناختی و زبانشناختی، به اندیشه، دیدگاه و نیت مدّ نظر نویسندگان، دست یابند. هدف اصلی و غایی این کاتبان، همواره این بوده که از روی نسخ اصیل در دسترس آنان، نسخه ایی اصل یا قریب به اصل اثر، را احیاء، مرتّب و مدون نموده و آن را به صورتی عرضه کنند که به شکل واقعی که مُصنّف^۳ و مولف اولیه آن را نوشته است، نزدیک و منطبق باشد. اما در این بین، عده ای سودجو و منفعت طلب، با مهارتی خاص در تقلید آثار گذشتگان و با فریبکاری، شیادی و تقلب، اقدام به تولید نسخه های جعلی، از روی آثار دست نویس خط و ادب فارسی کرده اند. به شکلی که حتی گاه ماهرترین کارشناسان را نیز فریب داده و به اشتباه انداخته اند. به این ترتیب بسیاری از نسخه های مجعول به کتابخانه های شخصی و غیر شخصی و حتی موزه های بزرگ دنیا راه یافته است. شاعران و ادیبان، همواره در میدان گذر زمان، روی خوشی به این قبیل تغییرات کاتبان نداده و از آن ناخرسند بوده اند. امیر خسرو دهلوی^۴ از دشمن شعر خود (غزلخوان، خام و کاتب خامه) شکایت می کند: ایو العلاء سودآور^۵ نیز در این باره گفته است: «مقدمین در بسیاری از متون دست برده اند و رقم و تاریخ آنها را تغییر داده اند، یا رساله ای را به نویسنده ای ناروا نسبت داده اند، یا سوابق آن را دگرگون کرده اند. هر یک از این عملیات در تحریف قدمت رساله مؤثر بوده و ارزش آن را بر هم می زند». از همین روست که برخی از شعرا گاهی با درج تعداد دقیق ابیات منظومه خود در خاتمه اثرشان، سعی داشته اند مخاطب را از کاسته شدن یا افزایش احتمالی ابیات خود آگاه سازند.

۲ - هدف کلی از تهیه این اثر

هدف و منظور غایی از تعیین اصالت و یا عدم اصالت هر اثر ادبی، اطمینان یافتن از واقعی بودن و اصالت آن است. جعل و تحریف در آثار ادب پارسی، علی رغم ارزش و اهمیتی که دارد، چندان موضوع پژوهش های علمی نبوده و تاکنون تحقیق متمرکزی بر روی آن صورت نگرفته است، لذا ضرورت دارد ضمن افزایش آگاهی عموم جامعه و ادب دوستان، نسبت به انواع جعل و تزویر در نسخه های منظوم و منثور فارسی، این شیوه های فریبکارانه به طریق علمی مورد بررسی قرار داده شود. امروزه، توجه موشکافانه به مصادیق جعل صورت گرفته و کشف آنها، باعث می گردد ضمن توجه و هوشیاری ادب دوستان، از تصرفات سودجویانه افراد نایاب در آثار ادب نظم و نثر فارسی ممانعت به عمل آید. اصولاً مبحث جعل در آثار ادبی بسیار پیچیده است و تحقیق علمی در این زمینه، با مخالفت قابل درک مالکان، به دلیل ضرر و زیانی که به آنان وارد می آید -

^۲ - نویسنده متن، لغت نامه دهخدا

^۳ - تصنیف کننده، نویسنده، فرهنگ جامع معین

^۴ - شاعر و عارف پارسی گوی قرن هفام و هشتم هجری قمری در هندوستان.

^۵ - پژوهشگر حوزه هنرهای ایرانی و اسلامی، در سال ۱۳۲۴ ه.ش در تهران متولد شد، وی هم اکنون مقیم امریکا می باشد. آثار او اغلب به انگلیسی نوشته شده و برخی به فارسی ترجمه شده اند.

در اثر خطر افشای جعل های صورت گرفته در اثر - با دشواری روبه رو می باشد. با این حال، شناساندن آثار نظم و نثر جعلی ضروری است، البته نه بدان جهت که کمکی به جاعلان باشد تا اشتباهات خود را تصحیح کرده و حرفه ای تر عمل کنند، بلکه برای تحقیق و تفحص دقیق تر خوانندگان کتب، موزه ها، کتابخانه ها و گنجینه داران، نسبت به آثار حقیقی کهن منظوم و منثور فارسی. به نحوی که با تجزیه و تحلیل نوشته های ادبی، بتوان به این سؤالات پاسخ داد که: الف - جعل و تزویر بیشتر در کدام بخش از تالیفات ادبی صورت می گیرد؟ ب - با اتکاء به چه راهکارهای ویژه ای، می توان نسخه های اصیل را از مزور تشخیص داد؟

۳ - فصل های کتاب

این اثر که حاصل شش سال تلاش مستمر می باشد، در شش بخش مجزا، از منابع و مآخذ مختلف گردآوری شده و تنظیم یافته است. در فصل اول: مباحث اصطلاحی مربوط به سوء استفاده، خطاها و انواع جرائم ادبی، مورد بررسی قرار می گیرد. در فصل دوم: به دستبردهای ادبی، پرداخته خواهد شد، در فصل سوم: جعل و تزویر در نسخه های خطی، مورد مطالعه واقع می شود، فصل چهارم: به مصادیقی از جعل و تحریف، در تعدادی از آثار ادبی اختصاص دارد، در فصل پنجم: علل و انگیزه های اضافه و الحاق و یا تحریف در آثار ادبی ارائه می گردد و در فصل ششم: راهها و شیوه های تشخیص جعل و تحریف در آثار ادبی؛ مورد بررسی و نقد قرار داده خواهد شد.

۴ - شیوه تدوین

این کتاب با روش کاربردی و سند پژوهی، روش کتابخانه ای، پیمایشی و توصیفی تهیه و تنظیم شده است. در ساختار اثر، ابتدا کلیات مربوط به مباحث جرائم ادبی مورد واکاوی قرار گرفته، در مرحله بعد ریشه ها و علل و عوامل جعل و تحریف در آثار ادبی و آرسی گردیده، سپس شانزده ده مورد به عنوان نمونه و شاهد مثال از جعل در آثار نظم و نثر زبان پارسی مورد تجزیه و تحلیل واقع و سرانجام، علل اضافه و الحاق و یا تحریف ها در آثار ادبی و شیوه ها و راههای تشخیص جعل در آثار ادبی، بررسی شده است. در این اثر از مباحث، دیدگاه ها، نظرات، مقاله ها و آثار مفاخر و بزرگان شعر و نثر فارسی و محققین - متناسب با موضوعات کتاب و با ذکر منابع و مآخذ - بهره گرفته است.